

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΞΙΑΣ ΣΤΗΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Υ Π Ο

ΙΩ. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Σκοπός του μαθήματος αυτού¹⁾ είναι να σας αναπτύξω την έννοια της αξίας όπως έννοει αυτήν η σημερινή συστηματική φιλοσοφία.

Πριν όμως ζητήσω να σας εισαγάγω στον κόσμο της έννοιας αυτής, για να σας ευκολύνω στην κατανόησιν εκείνων που θα αναπτύξω, θεωρώ αναγκαϊόν να σας δώσω μερικές συστηματικές εξηγήσεις.

Εἰς ὅλες τις ἐποχές τῆς ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ ὁσάκις ἐκαλλιεργήθη καὶ ἤκμασεν ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις, ἐκεῖνὸ πού ἐζήτησε πάντοτε νὰ ἐξηγήσῃ ἦταν ἡ ἀξία τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ νὰ ἐρμηνεύσῃ καὶ νὰ ἀναπτύξῃ τὰ νοήματα καὶ τὶς ἀρχές που διέπουν τὴν συνειδητὴ τοῦ ἀνθρώπου ζωή. Αὐτὸ πιστοποιεῖται ἀπὸ τὰ ἔργα ὄλων τῶν φιλοσόφων καὶ αὐτῶν ἀκόμα τῶν προσωκρατικῶν οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν περισσότερο μὲ τὴν φύσιν παρὰ μὲ τὸν ἄνθρωπο.

Ἐν τούτοις ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἱστορικὴ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος πολλὰς ἐπιστῆμες που σήμερα εἶναι αὐτοτελεῖς ἦσαν ἄλλοτε ἠνωμένες μὲ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἐπειδὴ τὸν περασμένο αἰῶνα ἀπεσπάσθη ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἡ ψυχολογία καὶ ἐπῆρε τὸν δρόμον αὐτοτελοῦς ἐπιστήμης, γνωστῆς ὡς πειραματικῆς ψυχολογίας, γι' αὐτὸ πολλοὶ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες καὶ ἰδία ψυχολόγοι εἶπαν, ὅτι ἀφοῦ ἐχωρίσθη ἡ ψυχολογία ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀπέκτησε μεθοδικὴν αὐτοτέλειαν, ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις δὲν ἔχει πιά περιεχόμενον ἢ καλλίτερον ἢ φιλοσοφία δὲν ἔχει ἀντικείμενον ἐρεῦνης. Καὶ γι' αὐτὸ

¹⁾ Εἶναι τὸ δοκιμαστικὸ μάθημα που ἔγινε ἐνώπιον τῶν καθηγητῶν καὶ φοιτητῶν τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

ἢ ἀπέρριψαν τὴν ἔννοια τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐντελῶς περιττὴν ἢ λέγοντες φιλοσοφία ἐννοοῦν κάποιο κρύφιον ἔργον ὀλίγων καθυστερημένων ἀνθρώπων.

Ἐκεῖνοι δὲ ἀπὸ τοῦς εἰδικοὺς ἐπιστήμονας ποὺ σκέπτονται γιὰ τὴν φιλοσοφία κάπως συντηρητικώτερα ἢ ἐκλαμβάνουν τὴν φιλοσοφία ὡς τὸ σύνολο τῶν γνώσεων τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, ὡς ἐγκυκλοπαιδεῖαν δηλαδὴ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ἢ θεωροῦν τὴν φιλοσοφία τόσο ἀπρόσιτην εἰς τὸ θετικὸ πνεῦμα ὥστε ἀδιαφοροῦν γιὰ τὴν ὑπόστασί της.

Βεβαίως ὑπάρχουν καὶ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες ποὺ ἔχουν σαφῆ ἰδέα περὶ φιλοσοφίας, ἀλλὰ αὐτοὶ εἶναι πάντοτε οἱ ὀλιγώτεροι.

Εἰς τὴν ἀρνητικὴ των γνώμη γιὰ τὴν φιλοσοφία βοηθοῦνται οἱ εἰδικοὶ ἐπιστήμονες καὶ ἀπὸ τὴν δυσχέρεια ποὺ παρουσιάζει ὁ καθορισμὸς τοῦ ἀντικειμένου τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως.

Ὁ φυσικὸς δύναται εὐκόλα νὰ ὀρίσῃ τὸ ἀντικείμενο τῆς ἐπιστήμης του καὶ νὰ καταστήσῃ τὸν ὀρισμὸ του προσιτὸ καὶ εἰς ἓνα μὴ εἰδικόν, διότι τὰ ὄντα τὰ ὁποῖα ἐξετάζει, τὰ φυσικὰ φαινόμενα, προσπίπτουν, κατὰ μέγα τοῦλάχιστον μέρος, εἰς τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν αἴσθησιν παντὸς ἀνθρώπου.

Ὁ ἱστορικὸς ἐπίσης, στηριζόμενος στὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν πολιτειῶν, συνάμα δὲ καὶ εἰς τὰ κείμενα καὶ τὰ μνημεῖα περασμένων χρόνων, μπορεῖ νὰ ὀρίσῃ τὸ θέμα τῆς ἐπιστημονικῆς του ἐνεργείας καὶ νὰ εἰπῇ, ὅτι σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης του εἶναι νὰ ἐξακριβώσῃ κάθε γεγονὸς ποὺ φέρει τὴν σφραγίδα τοῦ ἱστορικῶς προσδιορισμένου χρόνου.

Ὁ ψυχολόγος τέλος, στηριζόμενος ἐν μέρει καὶ εἰς τὴν φυσιολογία, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πεῖρα ποὺ ἔχουν οἱ ἀνθρώποι περὶ τοῦ ψυχικοῦ των βίου, μπορεῖ καὶ αὐτὸς νὰ ὀρίσῃ τὸ θέμα τῆς ἐπιστήμης του καὶ νὰ εἰπῇ ὅτι σκοπὸς αὐτῆς εἶναι νὰ ἐρευνήσῃ τὴν γένεσιν, τὴν σχέσιν καὶ τὸν χαρακτήρα τῶν ψυχικῶν φαινομένων.

Μόνον ὁ φιλόσοφος δὲν μπορεῖ νὰ στηριχθῇ εἰς τόσο χειροπιαστὰ πράγματα καὶ νὰ εἰπῇ ἰδοὺ τὸ ἀντικείμενον τῶν σκέψεών μου, ἰδοὺ τὸ θέμα ποὺ προσπαθῶ νὰ κατανοήσω. Ἡ δυσχέρεια δὲ αὐτὴ προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι τὸ ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως

δὲν εὐρίσκεται εἰς τὸν ὕλικὸν κόσμον, διότι πράγματι μὲ τὴν ἔρευνα ὅλου τοῦ ὕλικου κόσμου καταγίνονται οἱ εἰδικὲς ἐπιστῆμες.

Ἐπειδὴ λοιπὸν τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας δὲν ἀνήκει στὸν ὕλικὸν κόσμον, γι' αὐτὸ καὶ κάθε ὀρισμὸς του, θὰ εἶναι γιὰ τὸν ἀφιλοσόφητο ἄνθρωπον ἀφηρημένος, δηλαδὴ δὲν θὰ ἔχη περιεχόμενον. Γι' αὐτὸ ὁ καλλίτερος τρόπος νὰ καταλάβῃ κανεὶς ποιὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας δὲν εἶναι ὁ ὀρισμὸς του, οὔτε πάλι τὰ διάφορα ἐγχειρίδια φιλοσοφίας, ἀλλὰ ἡ κατανόησις μιᾶς σειρᾶς φιλοσοφικῶν σκέψεων ἢ ἑνὸς φιλοσοφικοῦ ἔργου. Μόνον ὅταν ἐκτελέσῃ κανεὶς μέσα του τὴν σειρὰ τῶν σκέψεων, ὅταν κάνῃ δηλαδὴ τὴν διανοητικὴν ἐκείνην διαδρομὴν ποὺ ἔκαμε ὁ φιλόσοφος, μόνον τότε μπορεῖ νὰ καταλάβῃ καὶ τὸν ὀρισμὸν τῆς φιλοσοφίας. Ἡ σειρὰ αὐτὴ τῶν σκέψεων ἂν καὶ μπορῇ νὰ περιορίζεται μονάχα σὲ μία φιλοσοφικὴ ἔννοια, ἐν τούτοις ἀνοίγει ὀλόκληρον τὸν ὄριζοντα τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως καὶ ὑποδεικνύει ὀλόκληρον τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας.

Ἀπὸ τὴν σειρὰ λοιπὸν τῶν σκέψεων ποῦ θὰ κάνω, προκειμένου νὰ καθορίσω τὴν ἔννοια τῆς ἀξίας, θὰ ἐννοήσετε πολὺ καλλίτερα ποιὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς φιλοσοφίας παρὰ ἂν σᾶς ἔδιδά ὁποιοδήποτε γενικὸν ὀρισμὸν, γιὰτὶ ὁ μὲν ὀρισμὸς θὰ ἦταν ἀφηρημένος, ἡ δὲ σειρὰ τῶν σκέψεων θὰ εἶναι συγκεκριμένη.

Ὅταν βλέπω κάτι ἐκτελῶ μέσα μου μιὰ ψυχικὴ λειτουργία, κάθε φορὰ δὲ ποὺ ξαναβλέπω τὸ ἴδιον πρᾶγμα ἐκτελῶ μέσα μου μιὰ νέα ψυχικὴ λειτουργία. Ὅταν ὅμως κάμω μιὰ κρίσι γιὰ τὸ πρᾶγμα ποὺ βλέπω καὶ εἶπῶ ὅτι αὐτὸ ποὺ βλέπω εἶναι πραγματικόν, τότε ἔχω ἕνα τρίτο στοιχεῖον ποὺ δὲν ὑπῆρχε προηγουμένως ὅταν εἶχα ἀπλῶς τὴν αἴσθησι τοῦ πράγματος τὸ ὁποῖον τώρα ἔκρινα. Ἐφ' ὅσον π. χ. βλέπω ἀπλῶς τὸ χαρτὶ αὐτὸ ἐπὶ τοῦ ὁποῖου γράφω ἔχω μόνον τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀντικειμένου αὐτοῦ, ἐκτελεῖται δηλαδὴ στὴν ψυχὴ μου μιὰ λειτουργία ἢ ὁποία ἐπαναλαμβάνεται ὁσάκις τὸ ξαναβλέπω· αὐτὸ θὰ εἶπῃ ἔχω στὴν αἴσθησι τοῦ ἀντικειμένου. Ὅταν τώρα εἶπῶ ὅτι τὸ χαρτὶ αὐτὸ ποὺ βλέπω καὶ ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον γράφω εἶναι πραγματικόν, τότε κάνω μιὰ κρίσι τὴν ὁποῖαν βεβαίως συμερίζεσθε καὶ σεῖς καὶ ὁποῖος δήποτε ἄλλος ποὺ ἤθελε τυχὸν ἐρωτηθῆ ἂν εἶναι πραγματικόν τὸ χαρτὶ αὐτό. Ὅλοι θὰ ἀναγνωρίσετε τὴν κρίσιν αὐ-

τὴν ὡς ἀληθινὴ καὶ αὐτὸ τὸ κάνετε ἐκτελοῦντες μέσα σας μιὰ διανοητικὴ ἐνέργεια, μιὰ διανοητικὴ λειτουργία. Ἐπίσης ὅλοι μπορείτε νὰ διατυπώσετε τὴν κρίσι αὐτὴ γραμματικῶς καὶ νὰ τὴν γράψετε, καὶ ἂν μάλιστα γνωρίζετε μιὰ ξένη γλῶσσα μπορείτε τὴν ἴδια κρίσι νὰ τὴν διατυπώσετε καὶ στὴν ξένην αὐτὴ γλῶσσα, χωρὶς ἢ κρίσι νὰ χάσῃ τὴν σημασίαν της, τὴν λογικὴν της ἀξία.

Τὶ παρατηροῦμεν λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀπλὴν αὐτὴ σκέψιν πού ἐκάναμε ; Ὅτι ἡ σημασία τῆς κρίσεως, τὸ περιεχόμενον τῆς κρίσεως, ἀπὸ ὅποιονδήποτε καὶ ἀπὸ ὅσουςδήποτε καὶ ἂν ἐννοεῖται μένει πάντοτε τὸ ἴδιον, ἐνῶ ἡ διανοητικὴ λειτουργία πού καταβάλλει ὁ καθένας, ὅταν ἐννοῇ τὴν κρίσιν αὐτὴν, εἶναι διαφορετικὴ εἰς τὸν καθένα, εἶναι δική του. Μόνον τὸ περιεχόμενον τῆς κρίσεως εἶναι κτῆμα ὄλων.

Συνάμα παρατηροῦμεν ὅτι ὄχι μόνον εἶναι διαφορετικὴ εἰς τὸν καθέναν ἡ διανοητικὴ λειτουργία, ἀλλὰ κάθε φορὰ πού σκέπτεται ὁ ἴδιος ἄνθρωπος τὴν κρίσιν αὐτὴν καταβάλλει μιὰ νέα διανοητικὴ λειτουργία, διὰ νὰ τὴν καταλάβῃ, δηλαδὴ βλέπομεν ὅτι ἡ διανοητικὴ λειτουργία εἶναι φθαρτή, εἶναι παροδική, ἀρχίζει δηλαδὴ εἰς ἓνα ὄρισμένο σημεῖον τοῦ χρόνου καὶ τελειώνει εἰς ἓνα ἄλλο ἐπίσης ὄρισμένο χρονικὸ σημεῖον, ἐνῶ τὸ περιεχόμενον, ἡ οὐσία, ἡ λογικὴ σημασία τῆς κρίσεως μένει πάντοτε ἡ ἴδια. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν διανοητικὴν λειτουργίαν ἢ ὅποιαν παρέρχεται, φθείρεται ἐπίσης μὲ τὸ καιρὸ καὶ τὸ χαρτὶ γιὰ τὴν πραγματικότητα τοῦ ὁποίου ὁμιλῶ, καὶ μπορεῖ νὰ φθαρῇ τόσο ὥστε νὰ μὴν ὑπάρχῃ πιά· τότε κάνω ἄλλη κρίσι καὶ λέγω τὸ χαρτὶ ἐκεῖνο περὶ τῆς πραγματικότητος τοῦ ὁποίου ὁμιλοῦσα δὲν ὑπάρχει πιά· αὐτὸ εἶναι μιὰ νέα κρίσις καὶ μάλιστα ἀντίθετη πρὸς τὴν προηγούμενην. Καὶ ἂν σεῖς σκεφθῆτε τὴν νέαν αὐτὴν κρίσι θὰ ἐκτελέσετε μιὰ νέα διανοητικὴ ἐνέργεια μέσα σας, γιὰ νὰ καταλάβετε τὴν σημασίαν τῆς νέας αὐτῆς κρίσεως. Ὡστε τὸ πρᾶγμα περὶ τοῦ ὁποίου ὁμιλῶ στὶς δύο αὐτὲς κρίσεις, καθὼς καὶ ἡ διανοητικὴ ἐνέργεια, μὲ τὴν ὁποίαν κρίνω τὸ πρᾶγμα, καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶναι μὲν διάφορα, ἀλλὰ ἔχουν τὸ κοινὸ χαρακτηριστικὸ νὰ εἶναι φθαρτά, καὶ τὸ μὲν πρῶτον, δηλαδὴ τὸ πρᾶγμα, ἐφ' ὅσον ὑπάρχει κατέχει ὄρισμένην ἔκτασιν τοῦ χώρου καὶ διαρκεῖ ὄρισμένο χρονικόν

διάστημα, ἢ δὲ διανοητικὴ ἐνέργεια διαρκεῖ ὠρισμένο χρονικὸ διάστημα, χωρὶς νὰ κατέχη χῶρο.

Ἄν ὑποθέσωμε τώρα ὅτι καὶ ἐγὼ ὁ ὁποῖος ὁμιλῶ καὶ σεῖς οἱ ὁποῖοι ἀκοῦτε πρὸς στιγμὴν δὲν ὑπήρχαμε πλέον, καὶ ἀφίναμε τὶς δύο αὐτὲς κρίσεις γραμμένες κάπου, δηλαδὴ τὴν πρώτην ποὺ λέγει ὅτι αὐτὸ τὸ χαρτὶ ἐπὶ τοῦ ὁποῖου γράφον εἶναι πραγματικόν, καὶ τὴν δεύτερη ἢ ὅποια λέει, ὅτι τὸ χαρτὶ ἐκεῖνο ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἔγραψα δὲν ὑπάρχει πιά, καὶ ἂν ὑποθέσωμε ἀκόμη ὅτι ἤρχοντο ἄλλοι ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι δὲν εἶδαν ποτὲ τὸ χαρτὶ αὐτό, οὔτε θὰ μπορέσουν νὰ τὸ ἴδουν, καὶ διαβάσουν τὶς δύο αὐτὲς κρίσεις, ἀμέσως θὰ καταλάβουν ἐκεῖνο ποὺ καταλαβαίναμε κι' ἐμεῖς δηλ. πρῶτα τὴν πραγματικότητα καὶ δεύτερα τὴν ἀνυπαρξία τοῦ χαρτιοῦ. Δηλαδὴ παρατηροῦμε ὅτι τὸ νόημα, τὸ περιεχόμενον, ποὺ εἶχαν οἱ δύο αὐτὲς κρίσεις γιὰ μᾶς δὲν φθείρεται ἀπὸ τὸν χρόνον, ἀλλὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ἰσχύη γιὰ ὅλους. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ περιεχόμενον τῶν κρίσεων αὐτῶν δὲν ἔχει τὸν ἴδιον χαρακτήρα, οὔτε τὴν ἴδια οὐσία μὲ τὰ ἄλλα δύο, δηλαδὴ μὲ τὸ πρᾶγμα τὸ αἰσθητό, καὶ μὲ τὴν πράξι τὴν διανοητικὴν ποὺ ἐκτελῶ γιὰ νὰ καταλάβω ἢ γιὰ νὰ αἰσθανθῶ τὸ πρᾶγμα. Ὡστε μποροῦμε νὰ βγάλωμε τὸ συμπέρασμα ὅτι ἔχομε ἀντικείμενα φθαρτά, τὰ ὁποῖα αἰσθανόμεθα καὶ αὐτὰ εἶναι τὰ ὑπάρχοντα μέσα στὸν χῶρον καὶ στὸν χρόνον, καὶ ἔχομε ὄντα ἀφθαρτα ποὺ ἐπιζοῦν τοῦ χρόνου. Τὰ ὄντα αὐτὰ συνήθως τὰ ὀνομάζομε στὴν συστηματικὴ φιλοσοφία νοητὰ (διότι τὰ ἐννοοῦμε καὶ δὲν τὰ αἰσθανόμεθα) ἢ ἰδεατὰ, διότι δὲν εἶναι πραγματικά, ὅπως τὰ δύο ἄλλα ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὸν χῶρον καὶ στὸν χρόνον.

Ἄν σᾶς ἐρωτήσω τώρα ποῖα ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ εἶδη τοῦ ὄντος, ἂς ποῦμε τὰ πραγματικὰ ἢ τὰ ἰδεατὰ ἔχουν ἀξία ἀντικειμενικὴ, ἀμέσως, ἂν ἐκαταλάβατε ἐκεῖνα ποὺ εἶπαμε προηγουμένως, θὰ μοῦ εἰπῆτε τὰ ἰδεατὰ, διότι αὐτὰ δὲν φθείρονται. Γιὰ νὰ σᾶς εὐκολύνω στὴν κατανόησιν τῆς ἀναλύσεως αὐτῆς σᾶς δίνω καὶ ἓνα ἄλλο παράδειγμα περισσότερο παραστατικόν. Ὑποθέσατε ὅτι εἶχατε νὰ διαβάσετε ὅλοι σας μιὰ ὠρισμένη ἱστορία γιὰ τὸ πρόσωπον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ ὅτι τὴν ἐδιαβάζατε ὅλοι σας. Γιὰ νὰ ἐννοήσετε τὸ περιεχόμενον τῆς ἱστορίας αὐτῆς θὰ ἔπρεπε ὁ καθένας σας νὰ καταβάλλῃ μιὰ

διανοητική εργασία, θὰ ἐκτελούσατε δὲ μέσα σας τόσες διανοητικὲς ἐνέργειες ὅσες καὶ κρίσεις εἶχε ἡ ἱστορία αὐτή, καὶ οἱ ἐνέργειες αὐτὲς θὰ ἦταν εἰς τὸν καθένα ἀπὸ σᾶς διαφορετικὲς, προσωπικὲς, ἐνῶ τὸ διανοητικὸ περιεχόμενον τῆς ἱστορίας αὐτῆς θὰ ἦταν γιὰ ὅλους σας τὸ ἴδιον. Δηλαδή τὸ διανοητικὸ περιεχόμενον ἔχει μονιμότητα καὶ ἀντικειμενικότητα καὶ δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν οὐσία μὲ τὰ ἱστορικὰ πράγματα ἢ μὲ τὰς διανοητικὲς ἐνέργειες ποὺ ἔκαμε ὁ ἱστορικὸς γιὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ ποὺ κάνετε καὶ σεῖς γιὰ νὰ καταλάβετε ἐκεῖνο ποὺ πρῶτος αὐτὸς ἐσκέφθη ὅταν ἔκρινε τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ὡς πρὸς τὴν σχέσιν των πρὸς ἄλλα καὶ ὡς πρὸς τὴν σημασίαν ποὺ ἐγκλείουν. Ἡ σημασία δὲ αὐτὴ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἐνδιαφέρει τὸν ἱστορικὸν καθὼς καὶ οἷονδήποτε ἄλλον ποὺ ἐννοεῖ ἢ σκέπτεται τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς κρίσεως.

Καὶ εἰς τὸ πρῶτον παράδειγμα καὶ εἰς τὸ δεύτερον, ἐφ' ὅσον τὰ θεωρήσωμε φιλοσοφικῶς, πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιον πράγμα· παρατηροῦμε δηλαδή ὅτι ὁ νοῦς μας κρίνει τὰ πράγματα καὶ προσδίδει εἰς αὐτὰ τὴν ἐννοιαν τῆς πραγματικότητος, διότι καὶ τὸ χαρτὶ τὸ κρίνει ὡς πραγματικὸν καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ζωὴν τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. [Δηλαδή βλέπομε ὅτι τὰ πράγματα εἶναι κάτι διαφορετικὸν ἀπὸ τὴν πραγματικότητα]. Ἄν μάλιστα ὁ ἱστορικὸς τὸν ὁποῖον ὑποθέσαμε ὅτι θὰ ἐδιαβάζατε κάνει καὶ γενικώτερες κρίσεις γιὰ τὴν σημασίαν τῆς προσωπικότητος τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου δηλαδή γιὰ τὸ ἐκπολιτιστικὸν ἔργον του, τότε καταλαβαίνετε ἀμέσως ὅλοι σας ὅτι μὲ τὴν κρίσιν αὐτὴν ἐκτιμᾷ τὴν ἀξίαν τοῦ προσώπου καὶ τῶν γεγονότων τῆς ζωῆς του ἐν σχέσει μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ.

Ἐρωτῶ πῶς μπορῶ νὰ κρίνω τὴν πραγματικότητα ἐνὸς γεγονότος καὶ πῶς μπορῶ νὰ κρίνω τὴν σημασίαν μιᾶς προσωπικότητος γιὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ; Τὴν πρώτην φοράν, ὅταν δηλαδή κρίνω κάτι ὡς πραγματικόν, εἶναι φανερόν ὅτι πρέπει νὰ ἔχω μιὰ λογικὴ ἀρχήν, μιὰ λογικὴ μορφήν, εἰς τὴν ὁποίαν νὰ στηριχθῶ γιὰ νὰ ὀρίσω κάτι ὡς πραγματικόν, τὴν δευτέραν φοράν, ὅταν δηλαδή εἰπῶ ὅτι τὸ πρόσωπον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἔχει σπουδαιότητα γιὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος, πρέπει πάλιν νὰ ἔχω εἰς τὸ νοῦν μου

κάποια κριτήρια για να μπορέσω να τὸ εἰπῶ αὐτό, καὶ τὰ κριτήρια αὐτὰ θὰ εἶναι σχετικὰ μὲ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος γενικῶς. Για νὰ κάμω τὴν πρώτη κρίσι, ἡ ὁποία, καθὼς εἶδαμε, ἔχει μιὰ μονιμότητα καὶ ἐπιζῆ τοῦ χρόνου, πρέπει νάχω στὸ νοῦ μου μιὰ λογικὴ μορφή, ἀπὸ τὴν ὁποίαν νὰ πηγάζῃ ἡ μονιμότης τῆς κρίσεως. Ἡ λογικὴ αὕτη ἀρχὴ πρέπει νάχη σταθερότητα, νὰ εἶναι δηλαδὴ ἀθραυστὴ ἀπὸ τὴν ἰδιοτροπία τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνεξάρτητὴ ἀπὸ τὴν χρονικότητα. Τὴν λογικὴν αὕτην ἀρχή, πού εἶναι ἰδεατὴ καὶ πού διέπει τὸν νοῦν μας εἰς τὰς κρίσεις του τὴν ὀνομάζομε νόμο τῆς πραγματικότητος. Για νὰ κάμω τὴν δεύτερη κρίσι σχετικὰ μὲ τὴν σπουδαιότητα τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ἱστορικὴ ζωὴ τῆς ἀνθρωπότητος, ἔχω στὸ νοῦ μου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πραγματικότητα, ἱστορικὰ μέτρα, δηλαδὴ ἀρχές, στίς ὁποῖες ὑπάγεται ὅλη ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία.

Γιὰ νὰ σᾶς ἀπλοποιήσω ἀκόμα τὸ πρᾶγμα παίρνω μιὰ στοιχειωδέστερη κρίσι καὶ τὴν ἀναλύω, τὸ δὲ συμπέρασμα πού θὰ βγάλω γιὰ τὴν κρίσι αὕτη θὰ ἰσχύῃ κατ' ἀνάγκην καὶ γιὰ ὅλες τῆς ἄλλες κρίσεις. Παίρνω τὸν ἀριθμὸν ἕνα μὲ τὸν ὁποῖον χαρακτηρίζω ἑναλλὰξ διάφορα πράγματα καὶ τὸν ὁποῖον εὐρίσκω εἰς ὅλες τῆς κρίσεις γιὰ κάθε πρᾶγμα πού μπορῆ νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἕνα.

Τὸ ἕνα μπορῶ νὰ τὸ προσδώσω εἰς κάθε ἀντικείμενο, μὲ τὸ ἕνα μπορῶ νὰ κρίνω κάθε ἀντικείμενο. Τί εἶναι ὅμως τὸ ἕνα αὐτὸ πού ἀπαντᾷ εἰς ὅλες τῆς κρίσεις; Εἶναι κατὰ τὴν οὐσία του ὁμοιο μὲ τὰ ὑλικά ἀντικείμενα πού τὰ κρίνω καὶ λέγω ὅτι ἐπιδέχονται τὴν μορφή τοῦ ἑνός; ἢ εἶναι μία διανοητικὴ ἐνέργεια ἡ ὁποία παρέρχεται ὅπως ἕνα αἶσθημα ἢ μία ἐπιθυμία; Ἄν ἦταν τὸ πρῶτο, δηλαδὴ ἂν τὸ ἕνα εἶχε τὴν αὕτην αἰτία μὲ τὰ πράγματα, δὲν θὰ μπορούσε νάχη κῦρος γιὰ ὅλα τὰ πράγματα καὶ θάπρεπε γιὰ κάθε πρᾶγμα νάχω καὶ ἕνα ἰδιαίτερο ἕνα, ἐνῶ ἔμεῖς ἔχομε μόνον μία ἔννοια τοῦ ἑνός. Ἄν ἦταν τὸ δεύτερο, ἂν δηλαδὴ ἦταν μία διανοητικὴ ἐνέργεια τότε θὰ ἔπρεπε ἐπίσης κάθε φορὰ πού θὰ εἶχα μία νέα διανοητικὴ ἐνέργεια νάχω καὶ μία νέα ἔννοια τοῦ ἑνός καὶ ἐπειδὴ εἰς κάθε ἀνθρώπον ἡ διανοητικὴ ἐνέργεια εἶναι διαφορετικὴ, δηλαδὴ προσωπικὴ, θὰ ἔπρεπε νάχη καὶ κάθε ἀνθρώπος διάφορη ἔννοια τοῦ ἑνός, ὅποτε δὲν θὰ

ὑπῆρχε συνεννόησις μεταξύ μας, διότι ἄλλο θὰ ἐννοοῦσε ὁ ἕνας ὅταν ἔλεγε ἕνα καὶ ἄλλο ὁ ἄλλος. Ὁ ἀπλὸς αὐτὸς συλλογισμὸς μᾶς δείχνει ὅτι τὸ ἕνα, ἢ ἔννοια τοῦ ἑνός, εἶναι κάτι διάφορο ἀπὸ τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ τὴ διανοητικὴν ἐνέργεια πού ἐκτελῶ γιὰ νὰ συλλάβω τὸ ἕνα. Ὡστε τὸ ἕνα εἶναι ἔννοια μὲ τὴν ὁποία κρίνω κάθε τι. Καθὼς παρατηρεῖτε λοιπὸν ἢ ἔννοια τοῦ ἑνός εἶναι ἐκεῖνο ἐπάνω εἰς τὸ ὁποῖον στηρίζομαι γιὰ νὰ εἰπῶ ὅτι κάτι εἶναι ἕνα. Συνεπῶς τὸ κάτι αὐτὸ εἶναι διαφορετικὸ ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἑνός. Ἡ διάνοια ὅταν κρίνῃ τὸ κάτι αὐτὸ π. χ. αὐτὸ τὸ τραπέζι προσδίδει εἰς αὐτὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἑνός ἢ τὸ ἐκτιμᾷ ὡς ἕνα. Ὡστε τότε μονάχα σκέπτομαι κάτι λογικῶς, τότε μονάχα ἕνα αἰσθητὸ περιεχόμενον γίνεται ἀντικείμενον λογικόν, ὅταν τὸ σκεφθῶ ἢ τὸ χαρακτηρίσω ὡς ἕνα, ὅταν τοῦ προσδώσω τὴν μορφήν τοῦ ἑνός· πρὶν τὸ κρίνω δὲν εἶναι ἕνα, δὲν ἔχῃ καμμία σχέσι μὲ τὸ ἕνα.

Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τὴν μορφήν τῆς πραγματικότητος. Ἡ πραγματικότης δηλαδὴ δὲν εἶναι *πρᾶγμα*, ἀλλὰ μία λογικὴ ἀρχὴ μὲ τὴν ὁποίαν κρίνομε τὰ πράγματα. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ κατηγορίαν ἀνήκουν τὰ κριτήρια ἐκεῖνα πού χρειάζομαι γιὰ νὰ κρίνω τὴν σπουδαιότητα πού εἶχε τὸ πρόσωπον τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ κριτήρια αὐτὰ δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ γενικὲς ἀρχές, *γενικὲς ἀξίες*. Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι γιὰ νὰ κρίνωμε κάτι χρησιμοποιοῦμε λογικὲς ἀρχές, ὅπως εἶναι ἢ λογικὴ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος, ἢ ὁποία ἰσχύει γιὰ κάθε ἀντικείμενον καὶ ἢ ὁποία δὲν ἔχει τὴν ἴδια οὐσίαν μὲ τὰ πράγματα πού κρίνομε· ἐνῶ δηλαδὴ ἐκεῖνα εἶναι αἰσθητὰ καὶ ἐμπειρικά, ἢ λογικὴ ἀρχὴ εἶναι ἰδεατὴ, νοητὴ.

Τῆς ἀρχῆς αὐτῆς μὲ τῆς ὁποίας κρίνομε τὰ ὄντα καὶ τὰ γεγονότα τῆς ὀνομάζει ἢ συστηματικὴ φιλοσοφία *ἀξίες*· καὶ ἂν μὲν οἱ ἀρχές εἶναι λογικές, ὅπως εἶναι ἢ ἀρχὴ τοῦ ἑνός καὶ ἢ ἀρχὴ τῆς πραγματικότητος, τότε ἔχομε *ἀξίες* λογικές, ἂν εἶναι ἠθικές, ὅπως εἶναι οἱ ἀρχές, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ὁποίων θὰ κρίνωμε τὴν σπουδαιότητα τοῦ προσώπου τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου γιὰ τὴν ἠθικὴν, τὴν πνευματικὴν ζωὴν τῆς ἀνθρωπότητος, τότε ἔχομε *ἀξίες* ἠθικές, ἂν δὲ τὰ κριτήρια

εἶναι καλλιτεχνικά, ὅπως ὅταν κρίνωμε ἓνα δράμα, τότε εὐρισκόμεθα πρὸ ἀξιῶν καλλιτεχνικοῦ περιεχομένου.

Γνώρισμα λοιπὸν τῆς ἀξίας εἶναι νὰ ἰσχύη καὶ νὰ μὴν ἔχη τὴν αὐτὴν οὐσία οὔτε μὲ τὰ ἀντικείμενα τὰ ὅποια κρίνομε μὲ τὴν ἀξία, οὔτε πάλι μὲ τὴν διανοητικὴν ἐνέργειαν τῆς κρίσεώς μας. Αὐτὸ τὸ τονίζω ἰδιαιτέρως γιατί πολλοὶ συγχέουν τὴν ἀξία μὲ τὴν πρᾶξιν τῆς ἐκτιμήσεως, συγχέουν π. χ. τὴν ἀπλὴν ζωὴν, ὅπως διαρρέει αὐτὴ βιολογικῶς καὶ εἶναι ἴδια στὸν ἄνθρωπον καὶ στὸ ζωϊκὸ βασίλειον, μὲ τὴν ἀξία τῆς καὶ δὲν ἐννοοῦν ὅτι ὅταν κρίνουν τὴν ζωὴν ὡς πρὸς τὴν ἀξία τῆς κάνουν κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τοῦ νὰ ζοῦν ἀπλῶς, στέκονται δηλαδὴ ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν ἀπλὴν διαρροὴν τῆς ζωῆς, αὐτὸ δὲ δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι στηρίζονται σὲ ἀξίαν πού διέπουν τὴν ζωὴν ἀλλὰ καὶ οἱ ὅποιες, ὅταν τῆς μεταχειρισθῶ ὡς κριτήρια, ἰσχύουν ὡς ἀντικειμενικὲς μορφές.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ γενικὲς αὐτὲς μορφές εἴτε λογικὲς, εἴτε ἠθικὲς, εἴτε καλλιτεχνικὲς ὑπάρχουν, δηλαδὴ διέπουν κάθε κρίσιν λογικὴν, κάθε πρᾶξιν ἠθικὴν καὶ κάθε ἐκτέλεσιν καλλιτεχνικὴν, γι' αὐτὸ στὴν συστηματικὴν φιλοσοφίαν, ἀλλὰ καὶ στὴν καθημερινὴν ἀκόμα ζωὴν, λέμε ὅτι ἡ λογικὴ κρίνει, ἡ ἠθικὴ πρᾶξις καθὼς καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἐκτέλεσις ἔχουν ἀξίαν. Ἡ ἀλήθεια μιᾶς ἐπιστημονικῆς κρίσεως ἔχει ἀξίαν, ἰσχύει, γι' αὐτὸ ὅλα τὰ λογικὰ ὄντα τὴν ἀναγνωρίζουν ἢ μᾶλλον εἶναι ὑποχρεωμένα νὰ τὴν ἀναγνωρίσουν. Ἡ ἀλήθεια δηλαδὴ τῆς ἐπιστημονικῆς κρίσεως ἔχει ἀντικειμενικότητα ἢ κῦρος ἀπρόσωπον.

Ἡ ἀξία δὲ εἶναι ἐκεῖνο πού μᾶς ἐνδιαφέρει πάντοτε στὴν ζωὴν εἴτε ἐπιστημονικῶς σκεπτόμεθα, εἴτε ἠθικῶς πράττομε, εἴτε καλλιτεχνικῶς αἰσθανόμεθα· ὅλη μας ἡ ζωὴ καὶ στῆς μικρότερες τῆς ἐκδηλώσεις κινεῖται καὶ ῥυθμίζεται μὲ ἀξίας. Ὁ κόσμος τῶν ἀξιῶν, ἂν καὶ εἶναι κάτι διαφορετικὸ ἀπὸ τὸν ὑλικὸν κόσμον, ἐν τούτοις ποτὲ δὲν εἶναι κάτι χωριστὸ ἀπ' αὐτὸν ἀλλὰ εἶναι στενότατα συνυφασμένος μὲ τὴν πραγματικὴν ζωὴν. Οἱ ἀξίαι δὲν εὐρίσκονται δηλαδὴ εἰς ἀπροσδιόριστον καὶ ἀνέφικτον ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν ζωὴν, οὔτε εἰς κανένα μυστηριῶδες ὑπερπέραν, ἀλλὰ εἶναι τὰ κίνητρα τῆς ζωῆς.

Δὲν μπορούμε νὰ ζήσωμε χωρὶς ἀξίας, δηλαδὴ καὶ ἡ βούλησις καὶ ἡ νόησις καθὼς καὶ ἡ αἰσθητικὴ μας ἐνέργεια διέπονται καὶ

θυθμίζονται ἀπὸ ἀξίες, ἀδιάφορο ἂν δὲν εἶναι εἰς ὅλους ἐξ ἴσου συνειδητοποιημένες. Κάτι πού δὲν ἔχει καμμιά ἀξία, κάτι πού ὑπάρχει ἀπλῶς, χωρὶς νὰ εἶναι φορεὺς μιᾶς ἀξίας, τὸ ἀντικρούζομε μὲ ἀδιαφορία, περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὸ νὰ τὸ πιστοποιήσωμε ὡς ὑπάρχον, νὰ καθορίσωμε τὴν πραγματικότητά του. Ἐχομε μόνον τὴν παράστασί του ἀπλῶς, δηλαδή εἶναι καὶ αὐτὸ περιεχόμενο τῆς συνειδήσεώς μας, χωρὶς νὰ θέλωμε ἢ νὰ εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ τὸ ὑψηρήσωμε, ὅπως συμβαίνει μὲ τὶς ἀξίες.

Ὅταν δηλαδή βλέπω ἀπλῶς τὸ χαρτί ἐπὶ τοῦ ὁποίου γράφω τότε, ἂν καὶ τὸ χαρτί ἀποτελεῖ περιεχόμενο τῆς συνειδήσεώς μου, δὲν ἔχω ἐν τούτοις κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γι' αὐτό, ἐνῶ ὅταν διαβάζω τὴν κρίσι πού ἔχω γράψει ἐπάνω στὸ χαρτί ἀμέσως κινεῖται τὸ ἐνδιαφέρον μου, διότι ἡ κρίσις αὕτη εἶναι μία ἀξία καὶ ὡς ἀξία προσφέρεται στὴν συνείδησί μου, ὡς ἀξία δὲ τὴν ἀνακοινῶ καὶ σὲ σᾶς. Ἄν μάλιστα προσέξω καλὰ παρατηρῶ ὅτι ἀπὸ τὴν κρίσιν αὕτη προχωρῶ καὶ εἰς ἄλλες καὶ γενικῶς ἐνδιαφέρομαι γιὰ τὴν συνέχεια καθὼς καὶ γιὰ τὰ προηγούμενα.

Ἡ διαφορὰ πού χαρακτηρίζει λοιπὸν κάτι τὸ ὁποῖον ἔχει ἢ εἶναι ἀξία ἀπὸ κάτι πού εἶναι μονάχα πραγματικὸ καὶ πού προσπίπτει στὴν συνείδησί μας, χωρὶς νὰ μᾶς ἐνδιαφέρει, εἶναι θεμελιώδης καὶ τὴν καταλαβαίνομε εὐθύς ὡς προσέξομε. Καὶ πράγματι δὲν θὰ μπορούσαμε διαφορετικὰ νὰ καταλάβωμε γιατί ὑπάρχει ἓνα ἰδιαίτερον ἀντίκρουσμα τῶν πραγμάτων καὶ τῆς ζωῆς, πού μᾶς παίρνει ὅλη μας τὴν δύναμι καὶ μᾶς ἀπορροφάει ὅλη μας τὴν προσωπικότητα, δὲν θὰ μπορούσαμε λέγω νὰ ἐννοήσωμε γιατί μιὰ ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια ἢ μιὰ ἠθικὴ πρᾶξις ἢ ἓνα καλλιτέχνημα μᾶς τραβάει καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει τόσον ὅσον ὅλοι μας ξέρομε, ἂν αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν ἦταν ἀξίες, ἀνώτερες ἀπὸ τὴν ἀξία τῆς ἀπλῆς ζωῆς. Ὅποιος καταλάβει αὕτην τὴν διαφορὰ πού χωρίζει οὐσιαστικὰ ἐκεῖνο πού εἶναι μονάχα πραγματικὸ ἀπὸ ἐκεῖνο πού εἶναι ἀξιο ἢ ἀξιόλογο, δὲν μπορεῖ ποτὲ πιά νὰ παραγνωρίσῃ τὴν θεμελιώδη αὕτην ἀλήθεια. Ἐκεῖνο δὲ πού μονάχα ὑπάρχει, πού εἶναι μόνον πραγματικὸ, ἔχει κάτι τὸ κοινό, εἶναι δηλαδή ὁμοίμορφο, ἔχει στὸ βάθος μιὰ ὁμοιογένεια, πού τὸ καθιστᾷ ἀκριβῶς ἀδιάφορο, ἐνῶ ἐκεῖνο πού ἔχει ἀξία παρου-

σιάζει πάντοτε ιδιαίτερο χαρακτήρα και μάς κινεί ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ἡ ἀξία είναι δηλαδή κάτι μοναδικό. Βεβαίως υπάρχει μία σχέση μεταξύ εκείνου που είναι μονάχα πραγματικό και εκείνου που έχει ἀξία, αλλά έννοιολογικῶς είναι δύο διάφορα πράγματα. Ἡ ἀλήθεια π. χ. μιᾶς επιστημονικῆς κρίσεως, ἄς εἰπῶ τῆς κρίσεως ὅτι ὅλα τὰ ζῶα είναι θνητά, ἂν και είναι συνυφασμένη με κάτι πραγματικό, ὅπως είναι τὰ ζῶα περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ, καθὼς και οἱ λέξεις με τῆς ὁποίας τὴν διατυπώνω, ἐν τούτοις είναι κάτι διαφορετικό ἀπὸ τὰ ζῶα και ἀπὸ τῆς λέξης, δηλαδή είναι ἰδεατὴ και ἰσχύει.

Ἀλλά θὰ με ἐρωτήσετε, πῶς μπορούμε ἔμεις στὴν ζωὴ ἢ ὁποία είναι τόσο σύνθετη και ἢ ὁποία καθὼς λέγεις και σὺ είναι συνυφασμένη με ἀξίες, νὰ διακρίνωμεν ἐκεῖνο που έχει ἀξία ἀπὸ ἐκεῖνο που δὲν είναι ἢ δὲν έχει ἀξία; Ὑπάρχει κριτήριον τὸ ὁποῖον νὰ μάς βοηθῆ εἰς τὸ νὰ κρίνωμε ποῖα ὄντα είναι μονάχα πραγματικά και ποῖα ὄντα ἀνήκουν στὴν σφαιρα τῶν ἀξιῶν; Τὸ κριτήριον αὐτὸ ὑπάρχει. Είναι δὲ ἓνα λογικὸν μέσον και συνεπῶς μάς δίδει βεβαιότητα περὶ τῆς ἀκρίβειας του. Τὸ κριτήριον αὐτὸ είναι ἡ ἄρνησις. Ὅταν συνδέσω τὴν ἄρνησι με τὴν ἔννοια τῆς ἀξίας ἀμέσως φανερόνεται ἡ διαφορὰ τὴν ὁποίαν έχει ἡ ἔννοια αὐτὴ ἀπὸ ἓνα πράγμα τὸ ὁποῖον μονάχα ὑπάρχει χωρὶς νάχη ἀξία. Και ἐξηγῶ τί ἔννοῶ. Ὅταν π. χ. εἰπῶ ὅτι κάτι δὲν ὑπάρχει ἔννοῶ με τὴν κρίσιν αὐτὴν, ἂν τὴν πάρω μοναχὴ τῆς και δὲν τὴν συνδέσω με ἄλλες κρίσεις ὅτι αὐτὸ τὸ κάτι δὲν είναι πραγματικό, δὲν έχει δηλαδή ὑπόστασι και πραγματικότητα· ἢ ὅταν εἰπῶ ὅτι κάτι που ὑπῆρχε πρὶν δὲν ὑπάρχει τώρα, τότε φθάνω στὴν τελεία του ἄρνησι, δηλαδή δηλώνω τὴν ἀνυπαρξία τοῦ πράγματος, ὅπως προηγουμένως με τὸ χαρτί. Ἀλλά και ὅταν ὑποθετικῶς ἀρνηθῶ τὴν ὑπαρξι ἑνὸς πράγματος τότε φθάνω εἰς τὴν ἀνυπαρξία ἢ εἰς τὸ μηδέν· δὲν μπορῶ δηλαδή νὰ ὁμιλήσω γιὰ μιὰ ἀρνητικὴν ὑπαρξι. Κάτι που ὑπάρχει, ὑπάρχει μονάχα θετικῶς. Τὸ ἀντίθετό του είναι τὸ μηδέν. Ἐνα πράγμα ὅταν δὲν ὑπάρχει δίνει τὴν θέσιν του στὸ μηδέν. Αὐτὸ συμβαίνει με τὰ πράγματα, ὅταν δηλαδή αἶρω τὴν πραγματικότητα νὰ θέτω τὴν ἀνυπαρξία, ἐνῶ με τὴν ἄρνησι τῶν ἀξιῶν συμβαίνει και κάτι ἄλλο. Λέγω δὲ και κάτι ἄλλο διότι συμβαίνει και τὸ πρῶτο· μπορεῖ ἐπίσης ἅμα ἀρνηθῶ ἐντελῶς τῆς ἀξίας.

να θέσω τὴν ἀνυπαρξία, νὰ φθάσω δηλαδή εἰς τὸ μηδέν. Ἄλλὰ αὐτὸ δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἐκεῖνο ποὺ ἔχει σημασίαν εἶναι ὅτι μὲ τὴν ἄρνησι τῆς ἀξίας μποροῦμε νὰ κρίνωμε ἂν κάτι εἶναι ἢ δὲν εἶναι ἀξία, διότι τὸ ἀντίθετο τῆς ἀξίας δὲν εἶναι μονάχα ἡ ἀνυπαρξία, ὅπως τὸ ἀντίθετο ἐνὸς πράγματος, ἀλλὰ εἶναι ἡ ἀρνητικὴ ἀξία, ἐνῶ ἓνα πράγμα, ἓνα αἰσθητὸ ἀντικείμενο, δὲν ἔχει ἀρνητικὴ ὑπαρξι. Τὸ κακὸ π.χ. εἶναι κάτι ἀρνητικὸ καὶ τὸν ἀρνητικὸν του αὐτὸν χαρακτηρὰ δὲν τὸν ἐννοοῦμε ἐν σχέσει μὲ τὰ ὄντα ποὺ ὑπάρχουν, μὲ τὰ πράγματα, ἀλλὰ τὸν κρίνομε ἐν σχέσει μὲ τῆς ἀξίας ποὺ ἑυθυμίζουν τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ κακὸ εἶναι ἀρνητικὴ ἀξία ἐν σχέσει μὲ τὴν θετικὴ ἀξία, μὲ τὸ καλό. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ μὲ τὸ ἀληθινό. Τὸ ἀντίθετο τοῦ ἀληθινοῦ δὲν εἶναι τὸ μηδέν, ἀλλὰ τὸ ψεύτικο, ὅπως καὶ τὸ ἀντίθετο τοῦ ὠραίου τὸ ἄσχημο. Ἡ ἀντίθεσις μιᾶς ἀληθινῆς κρίσεως εἶναι ἡ ψευδὴς κρίσις, ἡ ὁποία ἔχει ἀρνητικὴν ἀξία, γιὰ ὅλοι ἐννοοῦμε ὅτι εἶναι ψευδής, ὅτι ἀντίκειται δηλ. εἰς τὴν ἀληθινή. Ὅτι ἔχει ἀξία ἀρνητικὴ αὐτὸ καταφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ὅλοι μας τὴν καταπολεμοῦμε καὶ τὴν ἀντικρούζομε μὲ ἐνδιαφέρον. Ἐπίσης τὸ ἀντίθετο τῆς νοημοσύνης, ἡ ἀνοησία, δὲν εἶναι κάτι ποὺ δὲν ὑπάρχει, ἀλλὰ κάτι ποὺ ἀντιτίθεται, ἀντίκειται στὴν νοημοσύνη. Ὡστε βλέπομε ὅτι ὑπάρχουν ἀρνητικὲς ἀξίες, καὶ ὅτι τὸ λογικὸ μέσον τῆς ἀρνήσεως μᾶς βοηθεῖ εἰς τὸ νὰ χωρίσωμε τὰ ἀπλῶς ὑπάρχοντα ἀπὸ τὰ ἰσχύοντα ἢ τὰ πράγματα ἀπὸ τῆς ἀξίας.

Ὅταν πρόκειται λοιπὸν γιὰ ἀπλᾶ πράγματα ἢ ἄρνησις των μᾶς φέρνει εἰς τὴν ἀνυπαρξία, εἰς τὸ μηδέν, ἐνῶ ὅταν πρόκειται γιὰ ἀξίες ἢ ἄρνησις των μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τῆς ἀρνητικὲς ἀξίες. Ὅταν εἶπω ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν πράττει ἠθικά, τότε ἐννοῶ ὅτι ἡ πράξις του δὲν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀξίωσι τῶν θετικῶν ἠθικῶν ἀξιῶν. Ἡ ἀρνητικὴ του ὅμως αὐτὴ πράξις ἔχει κάποιο νόημα, κάποια σημασία ἢ γενικὰ ἔχει ἀρνητικὴν ἀξία ἐναντίον τῆς ὁποίας στρεφόμεθα καὶ τὴν ὁποίαν ἀποκρούομεν.

Τὸ κριτήριον αὐτὸ τῆς ἀξίας, ἢ ἄρνησις, ὅταν τὸ ἐφαρμόζω εἰς τὴν ἐπιστημονικὴ, εἰς τὴν καθαρῶς θεωρητικὴ ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου, μὲ ὀδηγεῖ ἢ εἰς τὸ μηδέν ἢ εἰς τὴν ἀρνητικὴ ἀξία καὶ αὐτὸ εἶναι ἐκεῖνο ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ἐνῶ δηλαδή ἡ θετικὴ ἀξία εἰς

τὴν θεωρητικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ἀντιπροσωπεύει πάντοτε τὴν ἀλήθεια, ἢ ἀρνητικὴ ἀξία εἶναι πάντοτε τὸ ψεῦδος. Ἄν ἡ ἀλήθεια ἦταν κάτι αἰσθητό, ἂν τὸ περιεχόμενο μιᾶς ἐπιστημονικῆς κρίσεως ἦταν κάτι πρὸς ὑπάρχει κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον ὑπάρχουν καὶ τὰ πράγματα πρὸς βλέπομε καὶ αἰσθανόμεθα, τότε δὲν θὰ μπορούσαμε πιά νὰ ὁμιλήσωμε περὶ ψεύδους ἢ περὶ ἀναληθείας, δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ χαρακτηρίσωμε κάτι ὡς ψεύτικο, διότι, ὅπως εἶδαμε προηγουμένως, ἡ ἀρνησις τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων μᾶς ὁδηγεῖ εἰς τὸ μηδέν, ἐνῶ τὸ ψεῦδος κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ μηδέν. Ἡ ἀναλήθεια εἶναι δηλαδὴ μία ἀρνητικὴ ἀξία καὶ γι' αὐτὸ μᾶς θίγει καὶ τὴν ἀντιμετωπίζομε διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ ἀνύπαρκτα πράγματα.

Ὡστε ἐκεῖνο πρὸς προσδίδει ἀξία εἰς τὴν σκέψιν μας εἶναι πάντοτε κάτι ἰδεατό, τὸ ὁποῖον ἂν μὲν εἶναι θετικό, ἂν δηλαδὴ συμφωνῇ με τοὺς λογικοὺς νόμους εἶναι ἀληθινόν, ἂν ὅμως εἶναι ἀρνητικό, ἀντίκειται δηλαδὴ εἰς τὴν φύσιν τῶν λογικῶν νόμων, εἶναι ψεύτικο. Καὶ εἰς τὴν πρώτη καὶ εἰς τὴν δεύτερη περίπτωσιν ἀντικρούομε κάτι, καὶ τὸ κάτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς σκέψεώς μας, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν θεωρητικὴν ζωὴν, εἰς τὴν καθαρῶς ἐπιστημονικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, παρουσιάζεται ὡς κάτι αὐθυπόστατον, διότι καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἀναλήθεια μποροῦν νὰ χωρισθοῦν ἀπὸ τὸ ὑποκείμενον πρὸς σκέπτεται, δηλαδὴ ἔχουν ἰσχὺν ἀντικειμενικὴν. Χωρὶς ἓνα τέτοιον ἀντικείμενον, χωρὶς τὴν διάκρισιν αὐτὴν τῆς ἀληθείας ἀπὸ τὴν ἀναλήθειαν, καὶ χωρὶς τὴν ἀντικειμενικότητα καὶ τῶν δύο, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ ἐπιστήμη, λέγω καὶ τῶν δύο διότι καὶ ἡ ἀναλήθεια ἰσχύει, ἀδιάφορον ἂν δὲν πρέπει νὰ ἰσχύῃ ἢ ἂν πρέπει νὰ ὑπερισχύῃ ἡ ἀλήθεια.

Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ τῆς ἰσχύος τοῦ ἀρνητικοῦ φαίνεται καθαρότερον εἰς τὴν ἠθικὴν πράξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ὄταν μιὰ πράξις δὲν συμφωνῇ με τὸν ἠθικὸν νόμον, δὲν συμφωνῇ δηλαδὴ με τὴν θετικὴν ἠθικὴν ἀξίαν, τότε ὅλοι μας ἀντιτασσόμεθα με πάθος ἐναντίον τῆς, διότι ἀκριβῶς ἔχει μιὰ κακὴ σημασίαν, διότι ἔχει μιὰ ἀρνητικὴν ἰσχύν. Ὄταν μιὰ δικτατορικὴ κυβέρνησις ἐπιβάλλει βιαίως ἓνα νόμον ὁ ὁποῖος παρὰβιάζει τὴν ἐλευθερίαν τῶν πολιτῶν, ὁ νόμος αὐτὸς βλάπτει, διότι ἰσχύει, ἤτοι διότι ἡ ἀξία τὴν ὁποίαν ἔχει εἶναι ἀρνητικὴ. Ἐνα κακόν

εκπαιδευτικὸ σύστημα βλάπτει διότι ἀκριβῶς ἰσχύει. Ὡστε καὶ τὸ ἀρνητικὸν ἔχει ἰσχύον, δὲν εἶναι δηλαδὴ οὔτε *πραῖγμα*, οὔτε πάλι ἀνήκει στὴν *ἐνυπαρξία*.

Ἡ ἀξία λοιπὸν εἶναι ἐκεῖνο ποὺ διέπει εἴτε τὴν σκέψιν εἴτε τὴν *πραῖξιν* τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἀνθρώπος κινεῖται μεταξὺ ἀρνητικοῦ καὶ θετικοῦ ἀντικρῦσματος τῆς ζωῆς, γι' αὐτὸ λέμε ὅτι οἱ ἀξίες ποὺ διέπουν τὴν ζωὴν του εἶναι θετικὲς καὶ ἀρνητικὲς.

Αὐτὸ ὅμως δὲν θὰ εἴπῃ ὅτι καὶ πρέπει τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου νὰ τὴν διέπουν καὶ ἀρνητικὲς ἀξίες, τοῦναντίον ὁ φιλοσοφικὸς αὐτὸς ξεχωρισμὸς τοῦ ἀρνητικοῦ ἀπὸ τοῦ θετικοῦ σκοπὸν ἔχει νὰ δείξῃ ὅτι μόνον ἡ θετικὴ ἀξία πρέπει νὰ διέπῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἀξίωσις ἄλλως τε αὐτὴ ἐνυπάρχει εἰς τὰ θετικὰ αἰτήματα, εἰς τῆς θετικὲς ἀξίες. Εἰς τὴν ἠθικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου τὸ αἶτημα τὸ ἠθικόν, τὸ κατηγορηματικὸ πρόσταγμα, δὲν εἶναι ἀρνητικόν, ἀλλὰ θετικόν. Τὸ αἶτημα λέγει «*πραῖτε κατὰ τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἤθελες νὰ πράττουν καὶ οἱ ἄλλοι γιὰ σένα*», τὸ δὲ αἶτημα εἰς τὴν θεωρητικὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὅτι πρέπει νὰ ζητῆ κανεὶς πάντοτε τὴν ἀλήθεια καὶ ὄχι τὴν ἀναλήθεια, ἢ πάλιν ὅμως τῆς ζωῆς γίνεται μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν στοιχείων, τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ.

Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς διέπει τὴν ζωὴν εἰς ὅλες τῆς ἐκδηλώσεις, γιὰτὶ τὸ θετικὸ καὶ τὸ ἀρνητικὸ ὑπάρχει καὶ στὴν ἐπιστήμην καὶ στὴν ἠθικὴν καὶ στὴν τέχνην, γενικῶς δὲ μ' αὐτὸν συνειδητοποιεῖται ἡ ζωὴ. Ἄν δὲ ἡ ζωὴ ἦταν ἀπλῶς φυσικὴ, δηλαδὴ ἂν δὲν ἦταν ἱστορικὴ, ὁ χωρισμὸς αὐτὸς τοῦ θετικοῦ καὶ τοῦ ἀρνητικοῦ δὲν θὰ ὑπῆρχε, ἢ καλλίτερα δὲν θὰ ὑπῆρχε οὔτε ἀρνητικόν, οὔτε θετικόν. Οἱ πρωτόπλαστοι στὸν παράδεισον δὲν ἔχουν τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ δὲν ἔχουν διόλου γνῶσιν, γιὰτὶ τὸ καλὸ ποτὲ δὲν χωρίζεται ἀπὸ κακό. Ὅταν ὅμως κανεὶς δὲν γνωρίζῃ οὔτε τὸ ἓνα οὔτε τὸ ἄλλο τότε εἶναι ἀπλή φύσις ἢ φυτοζωεῖ. Ὡστε ἡ πτώσις ἀπὸ τὴν φυσικὴν κατάστασιν στὴν ἱστορικὴν γεννάει τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, δηλαδὴ γεννάει τὸν ἀνθρώπον καὶ γενικῶς τὸ πρόβλημα τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς. Ἡ συστηματικὴ κατανόησις καὶ ἡ καθολικὴ ἐρμηνεία τοῦ διχασμοῦ αὐτοῦ καθὼς καὶ τῶν ἀξιῶν ποὺ διέπουν καὶ ἐντείνουν τὸν διχασμὸν αὐτὸν

ἀποτελεῖ ἔργον τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας, ἐνῶ τῆς θρησκείας τὸ ἔργον εἶναι νὰ ἄρῃ τὸν διχασμὸν αὐτὸν καὶ γι' αὐτὸ κατὰ βάθος κάθε ὑψηλὴ θρησκεία συγχωρεῖ τὸ κακό.

Εἰς τὴν κατανόησιν αὐτὴν προχωρεῖ ἡ φιλοσοφία ὄχι, ὅπως νομίζουν πολλοί, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν πραγματικὴν, πρὸς τὴν ἱστορικὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἀφοῦ στηριχθῆ στῆς ἀξίες πού καλλιεργοῦνται ἀπὸ τὴν ἱστορίαν. Ἀπὸ αὐτὲς ξεκινάει καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις. Οἱ ἱστορικὲς ἀξίες, δηλαδὴ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἠθικὴ, ἡ τέχνη καὶ αὐτὴ ἀκόμα ἡ θρησκεία, αὐτὸ εἶναι τὸ πνευματικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ ὁποῖον ξεκινάει ἡ φιλοσοφία. Ἐκεῖνο ὅμως ποὺ ζητεῖ ἡ φιλοσοφία εἶναι νὰ κρίνῃ καὶ νὰ καθορίσῃ τῆς ἀξίας αὐτὲς ὄχι κατὰ τὸν τρόπο πὺ ἐγεννήθησαν ἱστορικῶς, (αὐτὸ τὸ κάνουν ἡ ἱστορικὲς ἐπιστῆμες, ἐν μέρει δὲ καὶ ἡ ψυχολογία), ἀλλὰ κατὰ τὴν ὑπεριστορικὴν σημασίαν πὺ μπορεῖ νὰ ἔχουν οἱ ἀξίες αὐτὲς. Ἡ φιλοσοφία π. γ. δὲν ἐξετάζει τὸν τρόπο κατὰ τὸν ὁποῖον ἀνεπτύχθη ἱστορικῶς ἡ ἠθικὴ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε ἐνδιαφέρεται γιὰ τῆς διάφορες ἠθικὲς ἀντιλήψεις πὺ ἔτυχε νὰ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι στῆς διάφορες ἱστορικὲς ἐποχάς, ἀλλὰ ζητεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἔννοια τῆς ἠθικῆς ἀξίας γενικῶς, ἡ ὁποία προσλαμβάνει μορφήν ἀπολύτου προστάγματος τὸ ὁποῖον, ἂν καὶ ἔρχεται εἰς ἀντίφασιν μὲ τὴν ἱστορικὴν ζωὴν, ἐν τούτοις ἀποβαίνει τὸ κριτήριον ἐκεῖνο μὲ τὸ ὁποῖον κρίνομε κάθε ἠθικὴν ἐκδήλωσιν τῆς ζωῆς. Τὸ αἶτημα αὐτὸ πὺ ἀπορρέει ἀπὸ τὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ καθαρὴ ἔννοια τῆς ἠθικῆς, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἕνα ἀπλὸ κατασκευάσμα, οὔτε ἀποτελεῖ ἰδιοτροπίαν, ἀλλὰ ἔχει ἀντικειμενικότητα ἡ καλλίτερα κῦρος ἀδιαφιλονείκητο, διότι ὁ νοῦς καταλήγει εἰς αὐτὴν μὲ ἀναγκαιότητα ἀναπόδραστη. Πῶς ἡ συνείδησις ἡ ὁ νοῦς καταλήγει εἰς τὸν ἠθικὸν νόμον πὺ συνοψίζεται εἰς τὸ κατηγορηματικὸ πρόσταγμα πὺ λέγει «πράττε κατὰ τρόπον τέτοιον ὥστε νὰ θέλῃς ὁ κανὼν τῆς πράξεώς σου νὰ γίνῃ γενικὸς νόμος», πῶς λέγω ἡ συνείδησις καταλήγει κατ' ἀνάγκην λογικὴν, εἰς αὐτὸ τὸ κατηγορηματικὸ αἶτημα, αὐτὸ εἶναι ζήτημα τὸ ὁποῖον ἡ βραχύτης τοῦ χρόνου δὲν μοῦ ἐπιτρέπη νὰ σᾶς ἀναπτύξω. Θὰ ἔπρεπε νὰ κάμω μιὰ σειρά σκέψεων ἡ γιὰ νὰ σᾶς παρουσιάσω τὸ πρᾶγμα.

Ἐκεῖνο ὅμως πὺ μᾶς ἐνδιαφέρει ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι

ὅτι τὸ πρόσταγμα αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ἀνωτάτη ἠθικὴν ἀξίαν πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ τείνη καὶ γιὰ τὴν πραγματοποιήσει τῆς ὁποίας δουλεύει δλόκληρος ἡ ἱστορικὴ ζωὴ, ἀδιάφορον ἂν πραγματοποιεῖται μονάχα σχετικῶς καὶ ὄχι ἀπολύτως. Ὅτι μιὰ ἀξία πραγματοποιεῖται μονάχα σχετικῶς αὐτὸ δὲν ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀξία αὐτὴ δὲν εἶναι ἀπόλυτη. Τὸ ἐναντίον ἀκριβῶς σημαίνει, ὅτι δηλαδή ἡ ἀξία αὐτὴ εἶναι ἀπόλυτη, διότι καὶ τὸ σχετικὸ γιὰ νὰ τὸ ἐκτιμήσωμεν ὡς τοιοῦτο, τὸ δυνδέομε πάντοτε μὲ τὸ ἀπόλυτο.

Γι' αὐτὸ ἡ φιλοσοφία, μὲ τὴν ἀφορμὴν πού τῆς δίνει ἡ σχετικὴ αὐτὴ πραγματοποίησις, ἀναπτύσσει τῆς ἔννοιες καὶ τῆς ἀξίες πού διέπουν τὴν ζωὴν, κατὰ τὴν ἀπόλυτη αὐτῶν σημασία. Ὡς κατανόησις δὲ τῶν ἀξιῶν τῆς ζωῆς ἡ φιλοσοφία δὲν ἀναμιγνύεται εἰς τὰ θέματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν, εἰς τὰ ὁποῖα τώρα συγκαταλέγεται καὶ ἡ ψυχολογία, οὔτε ἔχει τὴν φιλοδοξίαν, ὅπως νομίζουν πολλοί, νὰ ξαναεξετάσῃ τὰ πράγματα πού ἐξήτασαν οἱ εἰδικὲς ἐπιστῆμες, διότι ξέρει ὅτι αὐτὸ θὰ ἦταν ματαιοπονία, ἀλλὰ οὔτε εἶναι πάλι ἡ φιλοσοφία ἓνα συμπῆλημα ἀπὸ διάφορες γνώσεις ἢ ἀπὸ τὰ γενικὰ πορίσματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν· τέτοιο πρᾶγμα ἄλλως τε ποτὲ δὲν ἔκανε ἡ φιλοσοφία, ἐκτὸς ἂν ἐννοῇ κανεὶς ὡς φιλοσοφία μερικὰ ἐγχειρίδια ὅπου εἶναι συναθροισμένα τὰ πορίσματα τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Καθὼς ἐπροσπάθησα νὰ δείξω μὲ τὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς καὶ μόνης ἔννοιᾶς ἡ φιλοσοφία ἔχει ὄχι μόνον δικό της θέμα, ἀλλὰ καὶ δικό της τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι. Εἶναι ἓνα ἰδιαίτερο ἀντίκρουσμα τοῦ προβλήματος τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀξιῶν πού διέπουν τὴν ζωὴν. Τῆς ἀξίας αὐτῆς ἢ τῆς ἰδέας ποῦ διέπουν τὴν ἐπιστημονικὴν, τὴν ἠθικὴν, τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ γενικῶς τὴν ἱστορικὴν τοῦ ἀνθρώπου ζωὴν, δηλαδή τῆς ἀξίας καὶ τῆς ἰδέας τοῦ πολιτισμοῦ ζητεῖ νὰ ἐννοήσῃ ἡ φιλοσοφία.

Μὲ ἄλλα λόγια ἡ φιλοσοφία δίδει λόγον ὄχι γιὰ τὰ γεγονότα, αὐτὸ τὸ κάνουν οἱ εἰδικὲς ἐπιστῆμες, ἀλλὰ γιὰ τῆς ἀξίας πού διέπουν τὰ γεγονότα. Πράττει δὲ τοῦτο ὄχι αὐθαίρετα, ἀλλὰ στηριζομένη στοὺς αἰωνίους νόμους τοῦ νοῦ, τοὺς ὁποίους ἀνακαλύπτει στὴν δρᾶσιν καὶ στὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ ζητεῖ νὰ τοὺς ἐννοήσῃ χωριστὰ δηλαδή ὡς ἀξίες ἢ ὡς ἰδέες.